

**TEKNOLOGIK TA'LIM TALABALARINING AMALIY TAYYORGARLIGINI
BAHOLASHNING MEZONLI-DIAGNOSTIK MEKANIZMLARI**

Mardonov Maqsudbek Maxmudovich

Termiz davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada texnologik ta'lim yo'nalishi talabalarining malakaviy va pedagogik amaliyot jarayonidagi tayyorgarligini baholash muammosi kompetensiyaviy va dalillarga asoslangan yondashuv nuqtayi nazaridan tahlil qilingan. Tadqiqotda normativ hujjatlar, autentik baholash, shakllantiruvchi qayta aloqa va reflektiv amaliyotga oid ilmiy manbalar mazmuniy tahlil qilindi. Natijada motivatsion-maqсадli, texnologik-operatsion, metodik-loyihaviy, kommunikativ-tashkiliy hamda reflektiv-korreksion mezonlardan iborat diagnostik tizim taklif etildi. Har bir mezon kuzatiladigan indikatorlar, dalil manbalari va to'rt darajali tavsiflar bilan aniqlashtirildi. Baholashning yakuniy mahsulot, faoliyat jarayoni, talabaning qarorni asoslash qobiliyati va keyingi takomillashtirish rejasini birgalikda qamrab olishi asoslandi. Taklif etilgan mexanizm subyektiv umumiy bahoni kamaytirish, mentorlar xulosalarini muvofiqlashtirish va talabaga rivojlantiruvchi qayta aloqa berish imkonini yaratadi.

Kalit so'zlar: amaliy tayyorgarlik, mezon, indikator, diagnostika, autentik baholash, rubrika, qayta aloqa, refleksiya, texnologik ta'lim.

KIRISH

Texnologik ta'lim o'qituvchisini tayyorlashda amaliyot natijalarini ishonchli baholash kasbiy tayyorgarlik sifatini boshqarishning asosiy shartlaridan biridir. Amaliyotchi talabaning dars hujjatlarini topshirishi, mashg'ulotda qatnashishi yoki mahsulot tayyorlashi faoliyatning tashqi tomonini ko'rsatadi, biroq uning vazifani anglash, texnologik va pedagogik qarorlarni asoslash, xavfni oldindan baholash hamda xatolarini tuzatish qobiliyati haqida to'liq ma'lumot bermaydi. Shu sababli baholash faqat hisobot mavjudligini tekshirishdan kompetensiya namoyon bo'ladigan faoliyat dalillarini tahlil qilishga o'tishi lozim.

Autentik baholash kasbiy faoliyatga o'xshash vazifa, real kontekst, amaliy mahsulot, mezon va ijtimoiy hamkorlikni birgalikda hisobga oladi [5]. Texnologik ta'limda bunday baholash talabaning materialni tanlashi, operatsiya ketma-ketligini tuzishi, xavfsizlikni ta'minlashi, topshiriqni o'quvchilar uchun moslashtirishi, dars jarayonini boshqarishi va natijani tahlil qilishini yagona vazifada kuzatish imkonini beradi. Tadqiqotning maqsadi mazkur faoliyat tarkibini o'lchashga xizmat qiladigan mezonli-diagnostik mexanizmni ishlab chiqishdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli tahlil, faoliyatni dekompozitsiya qilish, kompetensiyaviy modellashtirish, ekspert mezonlarini konseptual muvofiqlashtirish va rubrika tuzish metodlaridan foydalanildi. O'zbekiston Respublikasining ta'lim va pedagogik amaliyotga oid

hujjatlarida belgilangan talablar [1-4], autentik baholashning besh o'ldovli modeli [5], shakllantiruvchi baholash va o'zini o'zi boshqarib o'rganishga doir tamoyillar [6], reflektiv amaliyot konsepsiyasi [7] hamda texnologik-pedagogik bilimlar modeli [8] tahlil birligi sifatida olindi.

Diagnostic tizimni shakllantirishda uch bosqichli mantiq qo'llandi. Birinchi bosqichda texnologik ta'lim o'qituvchisining amaliy vazifalari aniqlandi: texnologik jarayonni rejalashtirish va bajarish; o'quv mashg'ulotini loyihalash; o'quvchi faoliyatini boshqarish; mehnat xavfsizligini ta'minlash; mahsulot va o'quv natijasini baholash; faoliyatni reflektiv takomillashtirish. Ikkinchi bosqichda vazifalar mezonlar va indikatorlarga ajratildi. Uchinchi bosqichda har bir indikatorni tasdiqlovchi dalil manbalari hamda daraja tavsiflari ishlab chiqildi.

Baholashning validligini kuchaytirish uchun "bir indikator - kamida ikki dalil" tamoyili taklif etildi. Darsni rejalashtirish ishlanma, kuzatuv va metodik izoh; xavfsizlik kompetensiyasi esa yo'riqnoma hamda amaliy xatti-harakat orqali tasdiqlanadi.

NATIJALAR

Tahlil natijasida amaliy tayyorgarlikni baholashning besh mezonli modeli ishlab chiqildi. Motivatsion-maqсадli mezon talabani kasbiy vazifani anglash, natija uchun mas'uliyat, tashabbus va o'z rivojlanish maqsadini belgilashini ifodalaydi. Texnologik-operatsion mezon material, asbob-uskunalar, operatsiya ketma-ketligi, sifat nazorati va mehnat xavfsizligiga oid harakatlarni qamrab oladi. Metodik-loyihaviy mezon texnologik mazmunni o'quv maqsadiga aylantirish, usul va vositalarni tanlash, differensial topshiriq hamda baholash mezonini ishlab chiqishga yo'naltiriladi. Kommunikativ-tashkiliy mezon o'quvchilar bilan muloqot, ko'rsatma berish, vaqt va resurslarni boshqarish, mentor va pedagogik jamoa bilan hamkorlikni ifodalaydi. Reflektiv-korreksion mezon dalillar asosida o'z faoliyatini tahlil qilish, xato sababini aniqlash va keyingi harakat rejasini tuzishni qamrab oladi.

1-jadval.

Texnologik ta'lim talabalarining amaliy tayyorgarligini baholash mezonlari

Mezon	Asosiy indikatorlar	Dalil manbalari
Motivatsion-maqсадli	Vazifa maqsadini tushuntiradi; tashabbus ko'rsatadi; rivojlanish maqsadini belgilaydi	Suhbat, individual reja, reflektiv yozuv
Texnologik-operatsion	Material va asbobni asosli tanlaydi; operatsiyani xavfsiz bajaradi; sifatni nazorat qiladi	Mahsulot, texnologik xarita, kuzatuv varaqasi
Metodik-loyihaviy	Mazmunni dars maqsadiga moslashtiradi; topshiriq va baholash mezonini ishlab chiqadi	Dars ishlanmasi, didaktik material, metodik izoh

Kommunikativ-tashkiliy	Aniq ko'rsatma beradi; o'quvchi faoliyatini boshqaradi; hamkorlik qiladi	Dars kuzatuvi, mentor fikri, video fragment
Refleksiv-korreksion	Dalilga tayangan xulosa chiqaradi; xato sababini aniqlaydi; korreksion reja tuzadi	Refleksiv hisobot, qayta ishlangan reja, portfolio

Har bir mezon to'rt darajada tavsiflandi. Boshlang'ich darajada talaba vazifani qisman anglaydi, ko'rsatmasiz barqaror faoliyat ko'rsata olmaydi va refleksiyasi tasviriy xarakterda qoladi. Reproduktiv darajada tayyor algoritmi va namuna asosida to'g'ri ishlaydi, biroq qarorini yangi sharoitga moslashtirishda qiynaladi. Produktiv darajada vaziyatga mos usul tanlaydi, tanlovini asoslaydi va kamchilikni mustaqil tuzatadi. Transformativ darajada esa murakkab yoki noaniq vaziyatda muqobil yechim yaratadi, uning texnologik va pedagogik oqibatlarini baholaydi hamda tajribani boshqa vazifaga ko'chira oladi.

Diagnostic jarayon boshlang'ich, joriy va yakuniy baholashdan tashkil topadi. Boshlang'ich diagnostika talabaning ehtiyojlarini aniqlaydi va individual maqsad qo'yishga xizmat qiladi. Joriy baholash qisqa kuzatuv, aniq qayta aloqa va qayta bajarish imkonini beradi. Yakuniy baholash esa turli bosqichlarda yig'ilgan dalillarni umimlashtiradi. Shunday qilib, yakuniy ball bir martalik namoyish natijasi emas, balki vaqt davomida kuzatilgan kasbiy o'sishning integrativ ko'rsatkichiga aylanadi.

Qayta aloqa “natija - sabab - keyingi qadam” formulasi asosida berilishi taklif etildi. Mentor avval kuzatilgan aniq holatni qayd etadi, so'ng uning mahsulot yoki o'quv jarayoniga ta'sirini tushuntiradi va bajarilishi mumkin bo'lgan keyingi qadamni belgilaydi. Masalan, “ko'rsatma yetarli emas” degan umumiy hukm o'rniga “operatsiya ketma-ketligi ikki bosqichda og'zaki izohlanmadi, shu sabab ayrim o'quvchilar asbobni noto'g'ri ushladi; keyingi darsda namoyish kartasi va nazorat savolidan foydalanish kerak” kabi dalillangan tavsiya beriladi. Bunday qayta aloqa baholashni jazolovchi hukmdan o'rganishni boshqaruvchi vositaga aylantiradi.

MUHOKAMA

Taklif etilgan mezonli tizim autentik baholashning kasbiy vazifa, real kontekst, faoliyat mahsuloti, mezon va ijtimoiy o'zaro ta'sir o'rtasidagi muvofiqlik talabiga javob beradi [5]. Texnologik ta'limda autentiklik ayniqsa muhim, chunki talabaning nazariy savolga to'g'ri javob berishi xavfsiz operatsiyani amalda bajarishi yoki uni o'quvchiga tushuntira olishini kafolatlamaydi. Shu sababli test va yozma hisobot yordamchi dalil bo'lib, kuzatiladigan faoliyatning o'rnini bosmasligi kerak.

Nicol va Macfarlane-Dick shakllantiruvchi qayta aloqa talabada o'zini o'zi nazorat qilish, mezonni tushunish va keyingi harakatni rejalashtirish qobiliyatini rivojlantirishini ta'kidlaydi [6]. Mazkur tamoyilga muvofiq, rubrika faqat mentor uchun baholash varaqasi emas, talaba amaliyotdan oldin tanishadigan faoliyat xaritasi bo'lishi kerak. Talaba yuqori daraja qanday

xatti-harakat va dalillar orqali namoyon bo'lishini bilsa, o'z ishini mustaqil rejalashtirish va baholash imkoniga ega bo'ladi.

Diagnostic mexanizmni joriy etishda baholovchilarni kalibrlash muhimdir. Mentorlar bir xil video fragment yoki dars holatini rubrika asosida mustaqil baholab, tafovutlarni muhokama qilishi kerak. Bu jarayon mezonlarning umumiy talqinini shakllantiradi. Bundan tashqari, bahoni asoslovchi qisqa izoh majburiy bo'lishi lozim; izohsiz qo'yilgan ball diagnostik qiymatga ega emas.

Tadqiqotning cheklovi mezonlar nazariy modellashtirish asosida ishlab chiqilganidadir. Keyingi tadqiqotda mazmuniy validlik ekspert bahosi orqali tekshirilishi, baholovchilararo moslik koeffitsiyenti aniqlanishi va mezonlarning talaba natijalarini farqlash qobiliyati tajriba-sinov asosida baholanishi lozim. Shundan so'ng rubrika amaliyot turi va kurs xususiyatiga mos ravishda normallashtirilishi mumkin.

XULOSA

Texnologik ta'lim talabalarining amaliy tayyorgarligini ishonchli baholash uchun natijani umumiy taassurot yoki hisobotning tashqi to'liqligi bilan cheklash yetarli emas. Baholash kasbiy faoliyatning motivatsion, texnologik, metodik, kommunikativ va refleksiv tarkiblarini qamrab olishi, har bir mezon kuzatiladigan indikator hamda bir nechta dalil manbasi bilan tasdiqlanishi lozim.

Taklif etilgan mezonli-diagnostik mexanizm boshlang'ich, joriy va yakuniy baholashni birlashtiradi; to'rt darajali rubrika esa talabaga o'z rivojlanish yo'nalishini ko'rish imkonini beradi. "Natija - sabab - keyingi qadam" shaklidagi qayta aloqa baholashni kasbiy o'sishni boshqaruvchi vositaga aylantiradi. Mexanizmning amaliy joriy etilishi mentorlarni kalibrlash, dalillarni standartlashtirish va raqamli ma'lumotlarni xavfsiz boshqarish bilan birga olib borilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi PQ-4623-son "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-iyundagi PQ-289-son Qarori.
4. Pedagogika ta'lim sohasi talabalarining malakaviy pedagogik amaliyotini tashkil etish tartibi to'g'risida Muvaqqat nizom. 2019-yil 5-mart, 10-q/q-13-4-son qarorga ilova.
5. Gulikers J.T.M., Bastiaens T.J., Kirschner P.A. A Five-Dimensional Framework for Authentic Assessment // Educational Technology Research and Development. 2004. Vol. 52, No. 3. P. 67-86. DOI: 10.1007/BF02504676.
6. Nicol D.J., Macfarlane-Dick D. Formative Assessment and Self-Regulated Learning: A Model and Seven Principles of Good Feedback Practice // Studies in Higher Education. 2006. Vol. 31, No. 2. P. 199-218. DOI: 10.1080/03075070600572090.

7. Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York: Basic Books, 1983. 374 p.
8. Mishra P., Koehler M.J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // Teachers College Record. 2006. Vol. 108, No. 6. P. 1017-1054. DOI: 10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x.
9. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. 4th ed. Maidenhead: Open University Press, 2011. 389 p.
10. Boud D., Molloy E. Rethinking Models of Feedback for Learning: The Challenge of Design // Assessment & Evaluation in Higher Education. 2013. Vol. 38, No. 6. P. 698-712. DOI: 10.1080/02602938.2012.691462.